Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Buurtverbondenheid:

Sociale Cohesie in de Context van de Gezonde Leefomgeving Meten en Verbeteren

TNO innovation for life

Wat ga je lezen?

1. Sociale cohesie meten als buurtverbondenheid

- **Waarom buurtverbondenheid?**
- Aanleiding, doel en aanpak van dit rapport

2. Begrippen en definities

- **Wat is buurtverbondenheid?**
- Begrippen gerelateerd aan buurtverbondenheid

3. Indicatoren en meetmethoden

- **Hoe kan je buurtverbondenheid meten?**
- Subjectieve en objectieve indicatoren

4. Buurtverbondenheid verbeteren

- **Hoe kan je buurtverbondenheid verbeteren?**
- Handvatten, interventies en stappenplan

5. Conclusies en aanbevelingen

- **Welke volgende stappen zijn er?**
- Inzichten en adviezen op basis van dit rapport

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Sociale cohesie meten als buurtverbondenheid

TNO innovation for life

Aanleiding

De fysieke leefomgeving heeft grote invloed op de gezondheid van mensen. Al langer is duidelijk dat milieufactoren zoals luchtkwaliteit en leefstijlfactoren zoals beweging de gezondheid van mensen beïnvloeden. Maar steeds meer groeit de (h)erkenning van het belang van sociale cohesie voor de gezondheid en veerkracht van (kwetsbare) bewoners.[1] In de recent door RIVM en TNO ontwikkelde basisset indicatoren voor een gezonde leefomgeving is sociale cohesie dan ook als "groeithema" opgenomen. Dit groeithema moet nog nader worden gedefinieerd.

TNO en RIVM constateren op basis van eerdere verkenningen dat er een wildgroei is aan begrippen rondom het groeithema sociale cohesie. Deze termen worden ook nog veel door elkaar heen gebruikt en/of onvoldoende geduid. Op dit moment ontbreekt het nog aan een goed overzicht van hoe deze begrippen uitwerking krijgen in de leefomgeving en op welke manier ze hierin ook te beïnvloeden zijn.

Eerdere verkenningen:

- TNO publiceerde een stappenplan voor het meenemen van sociale cohesie in ruimtelijk ontwerp en ook een onderzoek naar sociale veerkracht.[1]
- RIVM publiceerde ruimtelijke handvatten voor ontmoeten in de leefomgeving, waarmee sociale cohesie wordt gefaciliteerd.

Doel en aanpak

Het doel van dit rapport is om overzicht te scheppen en inzicht te bieden in de diversiteit aan begrippen die in onderzoek en praktijk worden toegepast rondom het groeithema sociale cohesie van de basisset indicatoren voor een gezonde leefomgeving. We presenteren hiertoe onze bevindingen op basis van literatuur review en expert consultatie. Concluderend is onze aanbeveling om het groeithema sociale cohesie in de context van de gezonde leefomgeving te meten met behulp van het hiërarchische begrip **buurtverbondenheid**.

We definiëren buurtverbondenheid conform Relph (1976)[2] als:

“het gevoel van verbondenheid en thuishoren binnen een gemeenschap en/of plek”

Waarom buurtverbondenheid?

- We richten ons op verbinding op buurtniveau omdat de dynamiek van gedrag, relaties en publieke familiariteit naar verwachting veel sterker en directer tot uiting komen op dit schaalniveau dan begrippen zoals sociaal kapitaal en sociale cohesie. De term buurt beschrijft een geografisch afgebakend gebied met kenmerken op het niveau van straat, wijk of dorp, afhankelijk van de context en beleving van bewoners zelf.
- Op buurtniveau kennen mensen elkaar en kunnen ze elkaar helpen, en spontane ontmoetingen ontstaan vooral in de context van de eigen directe woonomgeving.[3] Daarnaast is buurtverbondenheid een collectief sociaal fenomeen en worden beleidsmaatregelen vaak ook op dit schaalniveau ingezet. Het buurtniveau (vs. individueel niveau) biedt een relevant en praktisch kader voor analyse en interventie. Interventies in de fysieke en/of sociale leefomgeving kunnen worden ingezet om de dynamiek op buurtniveau te verbeteren.

Het belang van buurtverbondenheid

In dit rapport werken we het begrip buurtverbondenheid en de onderliggende hiërarchische structuur uit. We laten zien hoe je het kunt meten, verbeteren en toepassen in beleid en praktijk. We geven hieronder eerst een kort overzicht van het belang van buurtverbondenheid in de context van de gezonde leefomgeving.

Waarom is buurtverbondenheid belangrijk?

- **Gezondheid en welzijn**: Sterke buurtverbondenheid draagt bij aan mentale, sociale en fysieke gezondheid en hogere kwaliteit van leven.[4-7]
  - Een sterke buurtverbondenheid heeft namelijk een positief effect op psychologisch en psychosociaal welzijn, kan psychische klachten verminderen en bovendien het preventief gebruik van gezondheidszorg bevorderen. Verder kan het gevoel van verbondenheid met de buurt een positief effect hebben op zowel de objectieve als de subjectieve gezondheid. Oftewel: bewoners die zich verbonden voelen met hun buurt zijn gezonder en voelen zich ook gezonder. Het gevoel van verbondenheid met de buurt kan zo bijdragen aan het verlagen van stress, meer sociale steun en een fysiek actiever leven.
- **Leefbaarheid en veiligheid**: Verbonden buurten zijn veiliger, gezelliger en aantrekkelijker om in te wonen. Bewoners voelen zich verantwoordelijk voor elkaar en hun omgeving.[6-9]
  - Dat buurtverbondenheid en veiligheid met elkaar in relatie staan is niet nieuw. Meerdere studies tonen aan dat in sterk verbonden buurten minder criminaliteit voorkomt. Bewoners ervaren daarnaast verbonden buurten ook als leefbaarder. Bovendien ervaren bewoners meer verantwoordelijkheid en dragen zij meer bij aan het gezamenlijk belang, zoals bijvoorbeeld de buurtpreventie. Recentere studies laten zien dat ook de organisatie van de publieke ruimte hierbij een rol kan spelen, bijvoorbeeld door een grotere focus op de voetganger en het faciliteren van plekken waar mensen samen kunnen komen.

Beleidsrelevantie van buurtverbondenheid

Door de vergrijzing en de stijging van het aantal mensen met een chronische ziekte wordt de zorg steeds duurder. Het is dan ook steeds belangrijker om ziekten te voorkomen en gezondheid te bevorderen. Een gezonde fysieke en sociale basis biedt een belangrijke gezondheidsbeschermende en gezondheidsbevorderende factor waarmee gezondheid en zelf- en samenredzaamheid steeds meer in de eigen woon- en leefomgeving van mensen kan worden georganiseerd en formele zorg en ondersteuning minder vaak nodig is. Vanuit verschillende beleidsdomeinen wordt om die reden geïnvesteerd in sociale cohesie, oftewel buurtverbondenheid, als buffer voor zorg en welzijn.

Het **Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord** (AZWA) zet in op toegankelijke, betaalbare en toekomstbestendige zorg door betere verbinding tussen zorg en welzijn. Buurtverbondenheid speelt hierin een sleutelrol door zorg en ondersteuning dichtbij huis te organiseren en sociale netwerken in wijken en in de sociale basis te versterken.

De **Omgevingswet** zet in op het beschermen en bevorderen van gezondheid via gezonde leefomgevingen van goede omgevingskwaliteit. Ook sociale aspecten zoals buurtverbondenheid spelen hierbij een belangrijke rol.

Het **Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid** richt zich op de stapeling van problemen op het gebied van onderwijs, armoede, gezondheid, wonen en veiligheid. Buurtverbondenheid speelt een centrale factor hierin.

De **Wet Maatschappelijke Ondersteuning** (Wmo) bevordert zelfredzaamheid en participatie, vaak via buurtgerichte voorzieningen.

De **Wet Publieke Gezondheid** (Wpg) stimuleert preventie en gezondheid in de wijk.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Begrippen en definities

TNO innovation for life

Begrippen en definities

Er zijn —naast sociale cohesie en ontmoeten— verschillende begrippen die te maken hebben met buurtverbondenheid. In de literatuur wordt onder andere gesproken over ‘sense of place’, ‘sense of belonging’ ‘sociaal kapitaal’ en ‘place attachment’. Deze begrippen hebben veel overlap met elkaar.

We hebben de verschillende begrippen tijdens werksessies naast elkaar gelegd. In de analyse van de begrippen werd het ons duidelijk dat het altijd sociale aspecten van de omgeving (zoals contact met de mensen en groepen die fysiek en/of digitaal aanwezig zijn) en/of ruimtelijke aspecten van de omgeving (zoals het gevoel dat je thuis hoort op die plek) betreft.

Op de volgende pagina presenteren we het hiërarchische begrip buurtverbondenheid en de bijbehorende onderverdeling in sociale en ruimtelijke verbondenheid zoals dit uit onze review naar voren is gekomen. Hierbij hebben we tevens een Nederlandse vertalingsslag gemaakt.

Gerelateerde begrippen

- **Sense of place**: de manier waarop mensen betekenis en gevoel aan plekken geven. Kunnen positief en negatief zijn.[10]
- **Sense of belonging:** het gevoel van verbondenheid en thuishoren binnen een gemeenschap of plek.[2]
- **Place attachment:** de emotionele band die mensen ontwikkelen met een bepaalde plek.[11]
- **Place identity:** het deel van iemands zelfbeeld dat wordt gevormd door de identificatie met een specifieke plek.[12]
- **Place dependency**: de mate waarin een persoon functioneel afhankelijk is van een plek.[13]
- **Bonding (social kapitaal)**: verbindingen tussen mensen binnen een groep dragen bij aan het vormen van onderlinge relaties en solidariteit.[14]
- **Bridging (social kapitaal)**: verbindingen tussen verschillende groepen mensen dragen bij aan het verbreden van het sociale netwerk.[14]
- **Integratie:** situatie waarin groepen even veel vertrouwen en participatie niveaus ervaren.[15]
- **Rootedness:** gevoel van diepe, langdurige verbondenheid met een plek.[2]
- **Veerkracht:** het aanpassingsvermogen van bewoners en/of buurten aan veranderingen en uitdagingen waarmee welzijn en verbondenheid worden behouden of versterkt.[1]

Gerelateerde processtappen

- **Placemaking/townmaking**: proces waarbij mensen werken aan het creëren of verbeteren van publieke ruimten zodat deze betekenisvoller en aantrekkelijker kan worden.[13]
- **Community engagement:** process waarbij leden van een gemeenschap actief betrokken zijn en worden bij het identificeren van problemen en ontwikkelen van oplossingen.[15]

Buurtverbondenheid

Het gevoel van verbondenheid en thuishoren binnen een gemeenschap en/of plek

Place Attachment, Sense of Belonging, Sociale Samenhang, Sociaal Kapitaal

Sociale verbondenheid

Het gevoel van verbondenheid met de mensen in de buurt

Buurtcohesie, Bonding, Bridging

Omgang en Relaties

Verbondenheid tussen mensen in de buurt, gevormd door onderling contact, vertrouwen en steun tussen bewoners.

Bonding, Buurtcohesie, Sense of Place (people)

Participatie

Verbondenheid met de buurt als groep, gevormd door betrokkenheid van bewoners bij buurtactiviteiten en -initiatieven.

Bridging, Community Engagement, Integratie, Linking

Ruimtelijke verbondenheid

Het gevoel van verbondenheid met de buurt als plek

Place Identity, Place Dependency, Place Attachment

Plaatsidentiteit

De emotionele verbondenheid met en waardering van de buurt als plek en de mate waarin deze onderdeel is van het zelfbeeld.

Place identity, Sense of place, rootedness, Place Attatchment

Plaatsgeschiktheid

De functionele verbondenheid met de buurt en de manier waarop de plek tegemoet komt aan wensen en behoeften.

Place Dependency

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Indicatoren en meetmethoden

TNO innovation for life

Indicatoren en meetmethoden voor buurtverbondenheid

Om buurtverbondenheid te kunnen monitoren en erop te kunnen sturen binnen het kader van een gezonde leefomgeving, moet het kunnen worden gekwantificeerd. Hiervoor zijn heldere indicatoren en meetmethoden nodig.

Wat zijn indicatoren?

Indicatoren zijn meetbare grootheden die inzicht bieden in de kwaliteit van de leefomgeving en de gezondheid van bewoners.[18] Er valt een onderscheid te maken tussen:

- **Subjectieve indicatoren**: Hierbij gaat het om de perceptie van het individu, ofwel belevingsdata. Voorbeelden zijn ervaren steun van buren en vertrouwen in de buren. Deze data worden gemeten met behulp van enquêtes, interviews, en/of participatieve methoden.
- **Objectieve indicatoren:** Hierbij gaat het om geregistreerde data, ofwel meetbare, feitelijke data zoals geografische data en/of sensoren. Voorbeelden zijn aanwezigheid van voorzieningen of verenigingslidmaatschapsregistraties. Deze data worden soms zeer lokaal gemeten (door verenigingen).

Door zowel subjectieve en objectieve indicatoren te combineren bij het meten van buurtverbondenheid ontstaat een rijk beeld over de huidige status quo en wordt het mogelijk om gericht beleid te ontwikkelen en evalueren.

Op de volgende pagina's presenteren wij onze aanbevelingen met betrekking tot indicatoren en meetmethoden voor buurtverbondenheid en onderliggende constructen op basis van huidige stand van zaken.

- **Indicatoren** geven een overzicht van bestaande dataverzamelingen en monitors om deelaspecten van buurtverbondenheid te kwantificeren.
- **Meetmethoden** geven een overzicht van instrumenten of methodieken om buurtverbondenheid zelf in kaart te brengen.

Bestaande monitors en dataverzamelingen (1)

	Omgang en Relaties	Participatie	Plaats identiteit	Plaats geschiktheid
Sociale Samenhang en Welzijn	▪ Frequentie van contact met en tussen buren ▪ Mate van eenzaamheid	▪ Betrokken bij vrijwilligerswerk in de Buurt	-	-
Sociaal Kapitaal Index	▪ Burencontacten	▪ Informele hulp ▪ Deelname verenigingen ▪ Vrijwilligerswerk	-	-
Veiligheidsmonitor	▪ Ervaren steun ▪ Vertrouwen in buurt en buren ▪ Contact met buren	-	▪ Ervaren binding in de buurt (o.a. thuis voelen en gezelligheid in de buurt) ▪ Bevolkingssamenstelling van de buurt	▪ Leefbaarheid van de woonbuurt (onderhoud, verlichting, speelvoorzieningen) ▪ Beleving van overlast in de buurt ▪ Veiligheidsbeleving en slachtofferschap van criminaliteit
Rijksmonumenten	-	-	▪ Aanwezigheid herkenningspunten ▪ Aanwezigheid cultuurhistorische plekken	-

▪ Subjectieve indicatoren
▪ Objectieve indicatoren

Bestaande monitors en dataverzamelingen (2)

	Omgang en Relaties	Participatie	Plaats identiteit	Plaats geschiktheid
Leefbarometer	▪ Sociale cohesie	▪ Sociale cohesie	▪ Nabijheid monumenten ▪ Bouwhoogte ▪ Aandeel huur –en koopwoningen ▪ Diversiteit inwoners	▪ Afstand tot voorzieningen ▪ Voorzieningendichtheid ▪ Functiemenging ▪ Infrastructuur ▪ Nabijheid groen en water ▪ Overlast en (on)veiligheid
Woononderzoek Nederland	▪ Ervaren steun van buren ▪ Vertrouwen in buren ▪ Contact, omgang en relaties met buren	▪ Medeverantwoordelijk voelen	▪ Tevredenheid met en aantrekkelijkheid van de woonomgeving Verhuiswens / -reden ▪ Thuis voelen in de buurt ▪ Ervaren overlast in de buurt	▪ Tevredenheid met voorzieningen
Burgerpeiling	▪ Ervaren steun van buren ▪ Vertrouwen in buurt en buren ▪ Prettige omgang tussen buren	▪ Deelname aan buurtactiviteiten en -initiatieven	▪ Thuis voelen in de buurt ▪ Ervaren betrokkenheid van de gemeente ▪ Ervaren veiligheid in de buurt (inclusief verkeersveiligheid) ▪ Ervaren overlast in de buurt	▪ Tevredenheid met voorzieningen (inclusief voetgangersvriendelijk en groen) ▪ Onderhoudsstatus van de buurt

- Subjectieve indicatoren
- Objectieve indicatoren

2 **En in hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende uitspraken?**

	Helemaal eens	*Eens*	*Niet eens, niet mee oneens*	*Oneens*	*Helemaal oneens*	*Geen antwoord*
1) De mensen in de buurt kennen elkaar nauwelijks.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2) De mensen in de buurt gaan op een prettige manier met elkaar om.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3) Ik woon in een gezellige buurt waar mensen elkaar helpen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4) Ik voel me thuis bij de mensen die in de buurt wonen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5) Ik heb veel contact met andere buurtbewoners.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6) Ik ben tevreden over de bevolkingssamenstelling in de buurt.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7) Als ik op vakantie zou gaan of langere tijd afwezig zou zijn, zou ik mijn huissleutel aan de buren durven te geven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8) In deze buurt durven de mensen elkaar aan te spreken op onwenselijk gedrag.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Schaal buurtcohesie (Veiligheidsmonitor)

vz03 In hoeverre bent u tevreden over de volgende voorzieningen in uw buurt...?

	zeer tevreden	tevreden	niet tevreden / niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden	weet niet / geen mening
Winkels voor dagelijkse boodschappen	○	○	○	○	○	○
(Gezondheids-) zorgvoorzieningen (zoals huisartsenpost, gezondheidscentrum, centrum voor jeugd en gezin, verzorgingstehuis)	○	○	○	○	○	○
Welzijnsvoorzieningen (helpen van buurtbewoners)	○	○	○	○	○	○
Ontmoetingsplekken (plekken in de buurt voor sociaal contact zoals buurthuis, activiteitencentrum, plein of buurttuin)	○	○	○	○	○	○
Speelvoorzieningen (kinderen tot 12 jaar)	○	○	○	○	○	○
Sportvoorzieningen	○	○	○	○	○	○
Culturele voorzieningen (zoals bibliotheek, muziekschool, theater)	○	○	○	○	○	○
Openbaar vervoer	○	○	○	○	○	○

2022

Tevredenheid met voorzieningen (Burgerpeiling)

Meetmethoden en –instrumenten (1)

	Omgang en Relaties	Participatie	Plaats identiteit	Plaats geschiktheid
Leefplekmeter	▪ (Plekken voor) sociale contacten in de buurt	▪ Meedoen en meebeslissen in de buurt	▪ Buurtidentiteit ▪ Diversiteit woningen ▪ Imago van de plek ▪ Thuis voelen ▪ Verenigingen ▪ Onderhoudsstatus	▪ Voetganger-en fietsvriendelijkheid ▪ Openbaar vervoer ▪ Verkeer en parkeergelegenheid ▪ Aantrekkelijkheid openbare ruimte (inclusief groen en natuur) ▪ Voorzieningen (inclusief spelen en recreatie) ▪ Werkgelegenheid ▪ Ervaren veiligheid
Place Attachment Scale			▪ Plaatsidentiteit schaal (hechting en herinneringen en hoe bijzonder en deel van je de plek)	▪ Plaatsafhankelijkheid schaal (hechting, voldoening, geen alternatieven, beste plek voor mijn activiteiten)

Meetmethoden en –instrumenten (2)

	Omgang en Relaties	Participatie	Plaats identiteit	Plaats geschiktheid
Lokale/ gemeentelijke data, (bijv. Utrecht)	▪ Sociale cohesie ▪ Ervaren steun, contact, herkenning en vertrouwen in buurt en buren	▪ Sociale cohesie ▪ Deelname aan buurtactiviteiten	▪ Mate van acceptatie en open cultuur	-
Leefbaarheidsmonitor	▪ Sociale contacten in de buurt	▪ Actief in de buurt (zelf en buurt)	▪ Uitstraling van woningen	▪ Aantrekkelijkheid openbare ruimte ▪ Speelvoorzieningen en groen ▪ Ervaren veiligheid ▪ Ervaren overlast
OpenStreetMap	-	-	▪ Herkenningspunten ▪ Monumenten ▪ Cultuurhistorische plekken	▪ Voorzieningen

14. MEEDOEN EN MEEPRATEN

HEB IK INVLOED OP BESLISSINGEN EN VERANDERINGEN?

Geef je leefplek een score van 1 tot 10. Hierbij betekent een 1 dat er nog veel verbeterd moet worden en een 10 dat het al heel goed is. Omcirkel hieronder het cijfer dat je wilt geven.

Denk bij het bepalen van je score aan:

- Kun je meepraten over dingen die jou aangaan?
- Kunnen alle bewoners meepraten over dingen die hen aangaan (jong en oud, arm en rijk, hoog- en laagopgeleid)?
- Weet je waar je terecht kunt met jouw ideeën?
- Heb je het gevoel dat er naar je geluisterd wordt?
- Werken organisaties zoals gemeente, zorginstellingen, welzijnswerk en woningcorporaties actief samen met buurtbewoners?
- Is er een actieve bewonersvereniging?

Score: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Wat gaat goed? .....

Wat kan beter? .....

Thema Meedoen en meepraten (Leefplekmeter)

Table 1. Characteristics of place attachment items and loadings in the second-order factor model (N=424).

	M	SD	Loadings on factors	
			One	Two
Place identity	2.6	.7		
1 I am very attached to X/Ik ben erg gehecht aan X	2.8	.9	.75	.75
2 I have a lot of fond memories about X/Ik heb veel goede herinneringen aan X	2.8	.8	.76	.76
3 X is very special to me/X is voor mij heel bijzonder	2.7	.8	.75	.75
4 I feel X is a part of me/Ik heb het gevoel dat X een deel van mij is	2.3	.9	.74	.74
Place dependence	2.5	.7		
5 I am very attached to the facilities in X/Ik ben erg gehecht aan de voorzieningen in X	2.5	.8	.63	.65
6 I get more satisfaction out of living in X than any other place/Ik krijg meer voldoening van het leven in X dan welke andere plaats dan ook	2.5	.9	.58	.59
7 No other place can compare to X/Geen enkele andere plaats is te vergelijken met X	2.0	.9	–	–
8 X is the best place for the activities I like to do/X is de beste plaats voor de activiteiten die ik graag doe	2.5	.8	.58	.60

Note. Range of item and scale scores 1–4. In the questionnaire, for X, the name of the municipality "and surrounding area" had been entered.

Plaats identiteit (Place Attachment Scale)

11. IDENTITEIT

STAAT DEZE PLEK GOED BEKEND EN VOEL IK ME HIER THUIS?

Geef je leefplek een score van 1 tot 10. Hierbij betekent een 1 dat er nog veel verbeterd moet worden en een 10 dat het al heel goed is. Omcirkel hieronder het cijfer dat je wilt geven.

Denk bij het bepalen van je score aan:

- Heb je een positief beeld van deze plek?
- Hoe denken anderen over deze plek?
- Is er een goede sfeer?
- Ben je bekend met de geschiedenis en de cultuur van deze plek en vind je dat belangrijk?
- Voel je je verbonden met je buurtgenoten?
- Zijn er activiteiten of verenigingen die helpen om meer betrokken te zijn bij je leefplek?

Score: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Wat gaat goed? .....

Wat kan beter? .....

Thema Identiteit (Leefplekmeter)

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Buurtverbondenheid verbeteren

TNO innovation for life

Buurtverbondenheid verbeteren

Een buurt die ontmoeting en interactie stimuleert, moet ruimte bieden voor bewoners om samen te komen. Tegelijkertijd is het belangrijk dat er ook ruimte is voor bewoners om zich terug te trekken en voor rust. Met de groeiende bevolkingsdichtheid en de noodzaak tot verdichting, blijft het essentieel om voldoende ruimte te houden waar mensen zich kunnen terugtrekken. Ontmoetingen dragen bij aan buurtverbondenheid. Dit geldt zowel voor contact met bekende als met onbekende buren, en voor zowel passieve als actieve interacties met buren.

Om te zorgen dat de interacties ontstaan kunnen de volgende handvatten en interventies voor ontmoeten en verbondenheid in de buitenruimte worden gebruikt:

- Handvatten voor sociale verbondenheid
- Handvatten voor ruimtelijke verbondenheid
- Organisatorische handvatten voor interventies

Deze worden op de volgende pagina's beschreven en zijn gebaseerd op eerder werk van TNO[19,20] en RIVM[21].

Vervolgens beschrijven we een stappenplan voor het verbeteren van buurtverbondenheid:

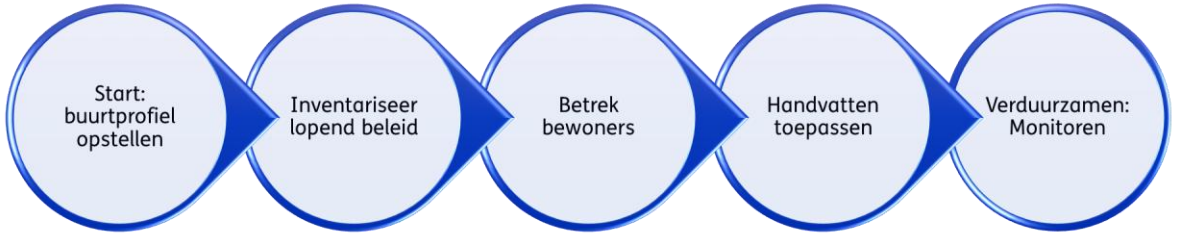

Handvatten voor sociale verbondenheid

Doel: sociale verbondenheid verbeteren door het bevorderen van omgang, relaties en participatie

OMGANG EN RELATIES

- **Creëer informele ontmoetingsplekken**
  - Door een uitnodigende omgeving met bankjes, pleinen, parken, speeltuinen, maar ook 'third places' binnen zoals cafés en buurthuizen.
- **Faciliteer routinecontact voor publieke familiariteit**
  - Door plekken waar mensen elkaar dagelijks kunnen tegenkomen (bijv. brede stoepen, doorgangszones, semipublieke plekken bij huis om buiten te zitten).
- **Stimuleer 'sociale mix'**
  - Door diversiteit in woningbouw en functiemenging van voorzieningen.

PARTICIPATIE

- **Betrek bewoners bij inrichting en beheer (placemaking/townmaking)**
  - Organiseer buurtpanels, cocreatie sessies, participatieprojecten.
- **Ondersteun lokale initiatieven**
  - Faciliteer vrijwilligerswerk, buurtcollectieven, gemeenschapsprojecten.
- **Zorg voor laagdrempelige toegang tot activiteiten**
  - Maak deelname aan buurtactiviteiten eenvoudig en aantrekkelijk.

Stimuleer publieke familiariteit door plekken en routes samen te brengen waar mensen elkaar tegenkomen.

Zorg voor laagdrempelige toegang tot sociale activiteiten en voorzieningen.

Handvatten voor ruimtelijke verbondenheid

Doel: ruimtelijke verbondenheid verbeteren door aandacht voor identiteit en geschiktheid

IDENTITEIT

- **Creëer herkenbare oriëntatiepunten**
  - Kunstwerken, historische gebouwen, markante bomen en 'Delftse stoep,' maar ook typische bouwstijlen, straatnamen en de wegbewijzering kunnen lokaal karakter stimuleren
- **Stimuleer trots en eigenaarschap**
  - Zorg voor functiemenging toegespitst op de doelgroep. Laat bewoners ook meedenken over inrichting en geef ruimte voor eigen invulling (bloembakken, geveltuinen).
- **Versterk cultuurhistorie**
  - Benadruk lokale verhalen, tradities en symbolen. Zo kunnen musea, heilige plaatsen, boerenmarkten en ambachtelijke locaties dienen als culturele ankers, die gedeelde waarden en tradities versterken.

GESCHIKTHEID

- **Zorg voor passende voorzieningen**
  - Denk aan bijvoorbeeld speeltuinen, sportvelden, winkels, groen en zitgelegenheid.
- **Verbeter toegankelijkheid**
  - Denk aan bijvoorbeeld brede stoepen, goede verlichting, veilige routes, en bereikbare plekken voor diverse doelgroepen.
- **Maak ruimte multifunctioneel**
  - Combineer functies (bijv. buurthuis met kinderopvang) en bied flexibiliteit in gebruik.

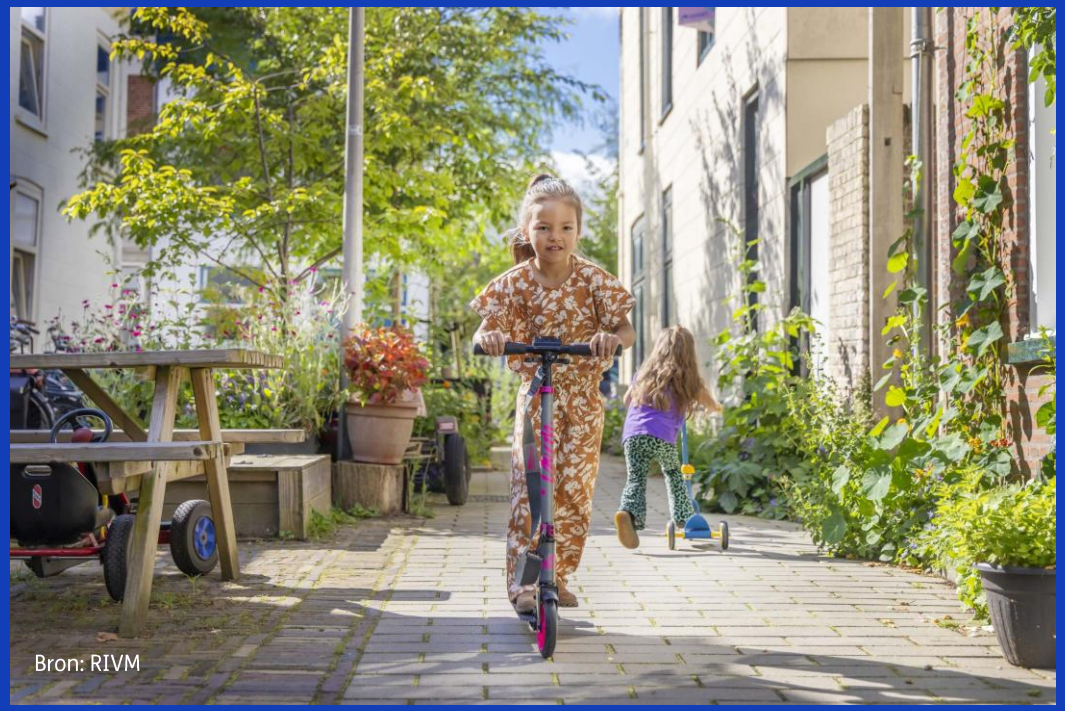

Stimuleer trots en eigenaarschap door ruimte te bieden om de openbare ruimte zelf in te vullen.

Zorg voor passende (sociale) voorzieningen.

Organisatorische handvatten voor interventies

Doel: buurverbondenheid verbeteren door het inzetten van sociale en ruimtelijke interventies

SOCIALE INTERVENTIES

- **Bottom-up placemaking/townmaking**
  - Werk samen met bewoners aan het ontwerp en beheer van de buurt.
- **Asset Based Community Development (ABCD)**
  - Focus op bestaande krachten en talenten in de buurt.
- **Gebruik participatieve methoden**
  - Denk aan methoden zoals PhotoVoice, Leefplekmeter, buurtpanels.

RUIMTELIJKE INTERVENTIES

- **Inrichting op menselijke maat**
  - Denk bijvoorbeeld aan brede stoepen, overzichtelijke straten, zitplekken op logische plekken en passende sociale voorzieningen.
- **Flexibele inrichting**
  - Laat gebruikers de plek aanpassen aan hun behoeften (verplaatsbaar meubilair, open ruimtes).
- **Stimuleer ontmoeting**
  - Zorg dat looproutes samenkomen, geef aanleiding tot contact (kunst, activiteiten, sociale voorzieningen, gezamenlijke functies).

Stappenplan voor het verbeteren van buurtverbondenheid

Voorgaande hoofdstukken maken duidelijk waarom buurtverbondenheid belangrijk is voor een gezonde en leefbare buurt met gezonde bewoners, wat buurverbondenheid betekent, en hoe het gemeten en verbeterd kan worden in de praktijk. Hiermee is in principe alle informatie beschikbaar om in de lokale praktijk buurtverbondenheid te kunnen verbeteren. Maar, iedere buurt is anders en daarom is maatwerk nodig. Onderstaand stappenplan—dat op de volgende slides wordt uitgelegd—biedt hierbij uitkomst.

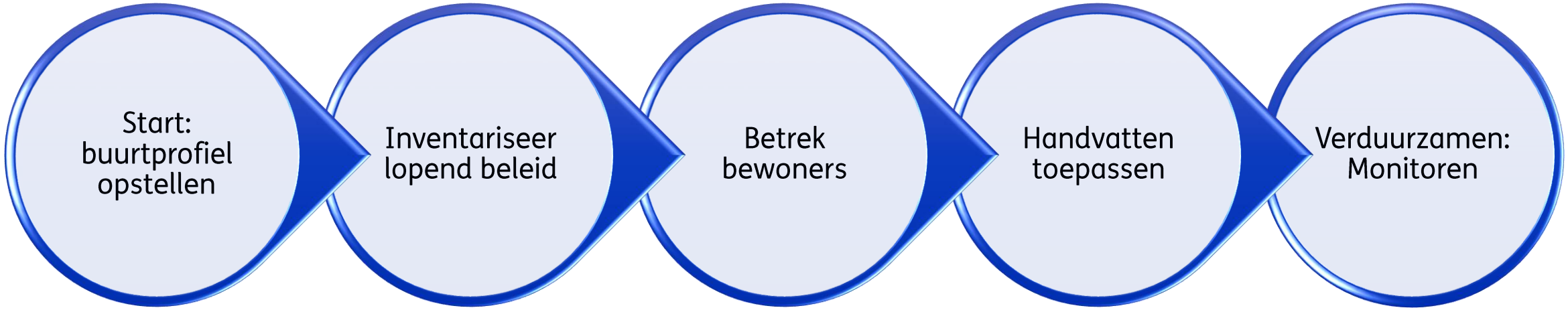

Stappenplan: Stap voor stap (1)

Stap 1: Maak een buurtprofiel. Wie wonen er in de buurt en wat is de status quo?
Maak een inventarisatie van (1) de demografische samenstelling van de buurt, (2) de buurtverbondenheid op basis van objectieve indicatoren voor sociale en ruimtelijke verbondenheid zoals de aanwezigheid en toegankelijkheid van voorzieningen of andere ruimtelijke buurtkenmerken.

Stap 2: Inventariseer lopend beleid. Wat zijn de gemeentelijke doelen ten aanzien van buurtverbondenheid?
Inventariseer binnen de breedte van een gemeente, regio en/of provincie de doelen en beleidsnota's die raken aan buurtverbondenheid, waaronder die op zorg, welzijn en sociaal domein, veiligheid en weerbaarheid, participatie, en ruimtelijke ordening, en zoek de samenwerking op. Welke programma's lopen er al om de buurtverbondenheid te verbeteren? Denk ook aan programma's van wooncorporaties en sociale wijkteams.

Stap 3: Betrek bewoners: Wat zijn de wensen en behoeften van de bewoners?
Meet de buurtverbondenheid op basis van subjectieve indicatoren. Zet bijvoorbeeld in op participatieve methodieken of juist vragenlijsten. Organiseer cocreatie en –design met bewoners en andere sleutelspelers met behulp van participatieve methodieken om de behoeftes in kaart te brengen en bestaande buurtverbondenheid te verbeteren.

Stappenplan: Stap voor stap (2)

- **Stap 4: Handvatten toepassen**. Welke ruimtelijke, sociale en organisatorische interventies zijn kansrijk?
  Verwerk de uitkomsten van het buurtprofiel, de beleidsinventarisatie en de buurtbetrokkenheid tot een wijkvisie met een ruimtelijk, sociaal én organisatorisch plan van aanpak. Kijk daarbij ook of er meekoppelkansen zijn in breder lopend beleid (zie stap 2) om deze handvatten te verankeren en te financieren.

- **Stap 5: Zorg voor duurzame versterking van buurtverbondenheid door monitoring en onderhoud**.
  Gebruik of ontwikkel dashboards om de (objectieve en subjectieve) buurtverbondenheid te kunnen blijven monitoren en evalueren. Zorg dat de sociale infrastructuur blijvend ondersteund en onderhouden wordt en maak heldere samenwerkingsafspraken wie daarin welke verantwoordelijkheid neemt (vanuit de lokale gemeenschap, Gemeente, welzijn, bedrijfsleven, en/of anders).

Bekijk het stappenplan van TNO voor verdere houvast bij in gang zetten van ruimtelijke ontwerptrajecten in cocreatie en –design met bewoners en andere lokale sleutelspelers.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Op basis van literatuurreview en expertconsultatie concluderen we dat buurtverbondenheid, zoals gedefinieerd in dit rapport, het best passende centrale begrip is om sociale cohesie in de context van een gezonde leefomgeving te meten. Het biedt een bruikbaar kader voor verdere uitwerking in theorie en praktijk.

- Buurtverbondenheid is een hiërarchisch begrip en omvat twee dimensies die gegrond zijn in de wetenschappelijke literatuur: (1) een sociale component gevormd door omgang en relaties tussen mensen en de participatie in gemeenschappen (zowel fysiek als digitaal), en (2) een ruimtelijke component gevormd door buurtidentiteit en -geschiktheid.
- Er zijn diverse monitors, meetinstrumenten en indicatoren beschikbaar om buurtverbondenheid te meten. Echter, betrouwbare inzichten op buurtniveau ontbreken momenteel nog omdat de hiërarchische structuur slechts deels wordt uitgevraagd en/of data slechts in beperkte steekproeven worden verzameld. Een allesomvattende indicator (of set indicatoren), databron of meetinstrument is nodig om buurtverbondenheid in de breedte en op buurtniveau goed te kunnen kwantificeren.
- Er zijn verschillende ruimtelijke, sociale en organisatorische handvatten bekend in literatuur en praktijk die bijdragen aan het versterken van buurtverbondenheid. Het toepassen van deze handvatten op buurtniveau vraagt lokaal maatwerk, waarbij het inventariseren van buurtbehoeften en -mogelijkheden altijd het startpunt moet zijn.
- Verschillende beleidskaders, zoals AZWA, Omgevingswet en NPLV bieden ruimte om juist in de (in)formele sociale basis te investeren. Om dit goed te kunnen doen is ruimte nodig voor sociale, ruimtelijke en organisatorische interventies op wijk en buurtniveau en dient samenwerking over domeinen te worden georganiseerd.

Aanbevelingen voor beleid en praktijk

Om buurtverbondenheid effectief te versterken en meetbaar te maken in de context van een gezonde leefomgeving, is het noodzakelijk om zowel de conceptuele basis als praktische instrumenten verder te ontwikkelen. We geven hiervoor enkele aanbevelingen:

- Om beleidsmakers, gebiedsontwikkelaars, ontwerpers, woningcorporaties en professionals in het sociaal domein te ondersteunen bij het kwantificeren van de effecten van buurtverbondenheid is een centrale indicator of indicatoren set, opgenomen in nationale monitors, voor buurtverbondenheid nodig. De hiërarchische structuur beschreven in dit rapport biedt een belangrijk startpunt.
- Er bestaan nog geen concrete vuistregels voor buurtverbondenheid (zoals de 3-30-300 regel voor groen). Het ontwikkelen van dit soort vuistregels is cruciaal om professionals te ondersteunen bij het verbeteren van sociale cohesie op een consistente en toegankelijke manier. Deze vuistregels moeten ruimtelijke, sociale en organisatorische handvatten, zoals beschreven in dit rapport, bevatten. Ook is onderzoek naar (de effectiviteit van) ruimtelijke vuistregels in verschillende sociaalruimtelijke contexten nodig.
- Met behulp van technieken zoals agent- en activity based modeling kan worden onderzocht hoe buurtverbondenheid zich ontwikkelt en verspreidt in buurten. Deze technieken maken het mogelijk om zowel het sociale gedrag en de sociale interacties van bewoners, als hun sociale activiteiten en keuzes over tijd in de buurtcontext te simuleren en analyseren. Het inzetten van deze technieken maakt het mogelijk om te anticiperen op (de effectiviteit van) ingrepen ter verbetering van de buurtverbondenheid.
- Om de financiering van lokale ingrepen ter verbetering van buurtverbondenheid beter mogelijk te maken, is het bepalen van de monetaire baten van sociale en ruimtelijke interventies voor buurtverbondenheid op onder andere zorg, schadelast en beheer en onderhoud een waardevolle volgende stap.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Referenties

TNO innovation for life

Referenties

1	Fekkes, M., de Wolff, M., & Rutgers, L. (2023). *Eindrapportage metaonderzoek veerkracht: Een metaonderzoek naar individuele en collectieve veerkracht van de samenleving* (TNO-rapport R10055). TNO.
2	Relph, E. (1976). *Place and placelessness.* London: Pion.
3	Uyterlinde, M., Brock, A., De Vries, S., & Verloove, J. (2023). “Kennen is het niet, maar we komen elkaar hier wel tegen”: Publieke familiariteit in superdiverse wijken. *Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS).*
4	Kim, E. S. (2019). Perceived neighborhood social cohesion and subsequent health and well-being in older adults: An outcome-wide longitudinal approach. *Health & Place*, *58*, 102137.
5	Kim, E. S. & Kawachi, I. (2017). Perceived neighborhood social cohesion and preventive healthcare use. *American Journal of Preventive Medicine*, *53*(2), e35-e40.
6	Qi, J., Mazumdar, S., & Vasconcelos, A. C. (2024). Understanding the relationship between urban public space and social cohesion: A systematic review. *International Journal of Community Well-Being*, *7*, 155–212.
7	Young, A. F., Russell, A., & Powers, J. R. (2004). The sense of belonging to a neighbourhood: Can it be measured and is it related to health and well being in older women? *Social Science & Medicine*, *59*(12), 2627–2637.
8	Putnam, R. D. (1997). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. *Science*, *277*(5328), 918–922.
9	Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, *38*(12), 2125–2143.
10	Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience.* University of Minnesota Press.

Referenties

11	Low, S. M., & Altman, I. (1992). Place attachment: A conceptual inquiry. In I. Altman & S. M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp. 1-12). Springer US.
12	Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (2014). Place-identity: Physical world socialization of the self (1983). In G. Bridge & S. Watson (Eds.), *The people, place, and space reader* (pp. 77-81). Routledge.
13	Shumaker, S. A. & Taylor, R. B. (1983). *T*oward a clarification of people-place relationships: A model of attachment to place. In N. R. Feimer & E. S. Geller (Eds.), *Environmental psychology: Directions and perspectives* (pp.219-251. Praeger.
14	Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
15	Schmeets, H., & Te Riele, S. (2014). Declining social cohesion in the Netherlands? *Social Indicators Research*, *115*(2), 791-812.
16	Silberberg, S., Lorah, K., Disbrow, R., & Muessig, A. (2013). *Places in the making: How placemaking builds places and communities.* Massachusetts Institute of Technology.
17	Minkler, M., & Wallerstein, N. (Eds.) (2011). *Community-based participatory research for health: From process to outcomes.* (2nd ed.) Jossey-Bass.
18	RIVM & TNO (2025). *Basisset indicatoren gezonde leefomgeving*. RIVM.
19	Pronk, J., van Kempen, S., Dijkstra, J. & van der Klauw, M. (2025). *Ruimtelijk ontwerp voor sociale cohesie*. TNO.
20	Larco, N., Dooghe, D., & Held, N. (2025). *Health and urban design: A framework*. TNO.
21	Van Muijden, M., Prinsen, A., Pulles, K., Lakenvelt-Verbree, H. (2025). *Handvatten voor ontmoeten.* RIVM.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Auteurs	
TNO	**Jeroen Pronk, Jelle Dijkstra, Marloes van der Klauw**
RIVM	**Annika Prinsen, Milou van Muijden**
	Rapportnummer: TNO-2025-P12385
	Dit rapport is een samenwerking van TNO en RIVM. Dit rapport is onderdeel van Programma Gezonde Leefomgeving (PGLO). PGLO loopt vanaf medio 2023 tot eind 2025 en is een initiatief van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). PGLO helpt professionals bij het integraal meenemen van gezondheid in het ontwerp, de inrichting en het beheer van de leefomgeving en het domeinoverstijgend samenwerken daaraan. Dit rapport is onderdeel van TNO innovatieprogramma Balanced Spatial Choices.

TNO innovation for life